6+(1) vaihtoehtoista tapaa löytää tutkimusartikkeli

15.1.2019

Tutkijan ja TKI-toimijan yhtenä tärkeä työkaluna on pääsy muiden tutkijoiden kirjoittamiin tutkimusartikkeleihin. Perinteisesti ammattikorkeakoulujen kirjastot hankkivat käyttöoikeuksia tieteellisiin lehtipaketteihin ja täten mahdollistavat henkilöstölleen ja opiskelijoilleen pääsyn laajaan valikoimaan tutkimusartikkeleita. Myös muilla kirjaston käyttäjillä on oikeus käyttää näitä aineistoja kirjaston tietokoneilla.

Lehtipakettien kallistuminen uhkaa tiedelehtien saatavuutta

Kansalliskirjaston FinElib-konsortiolla (suomalaisten korkeakoulujen, tutkimuslaitosten ja yleisten kirjastojen konsortio) on keskeinen rooli kansainvälisten lehtipakettien hankinnassa. FinElib-konsortio neuvottelee keskitetysti kustantajien kanssa lehtipakettien lisenssisopimuksista sekä muista käyttöehdoista. Näiden sopimusten ja korkeakoulunsa tarpeiden pohjalta kirjastot päättävät, mitä lehtipaketteja ja tietokantoja ne hankkivat. Viimeisten vuosien aikana kustantajat ovat nostaneet huomattavasti sopimushintojaan. Korkeakoulut ovat nousseet kapinaan, sillä ne maksavat kustantajille jo satojen miljoonien suuruisia lisenssimaksuja Euroopan laajuisesti. Esimerkiksi kaikilla ammattikorkeakouluilla ole enää resursseja maksaa pyydettyjä summia ja siksi monesta tärkeästäkin lehtipaketista on jouduttu luopumaan. Tämä on kaventanut huomattavasti pääsyä tieteellisiin julkaisuihin.

Kohtuullisten kustannusten turvaamisen ohella FinElib ja vastaavat kansainväliset toimijat ovat merkittävien tiedekustantajien kanssa neuvotellessaan painostaneet niitä siirtymään uusiin, lehtien avointa saatavuutta edistäviin liiketoimintamalleihin ilman, että lisenssimaksut nousevat. Taustalla on avoimen tieteen ja tutkimuksen vaatimus siitä, että tiedeyhteisön julkisilla varoilla tuottamien tulosten tulisi olla kaikkien saatavilla maksutta. Neuvottelut kustantajien kanssa eivät toistaiseksi ole tuottaneet kovin hyviä tuloksia. Äärimmäisenä painostuskeinona niissä on otettu käyttöön tilausboikotit ja mitkä ovat myös entisestään kaventaneet korkeakoulujen pääsyä tiedelehtiin.

FinELib-konsortio käy parhaillaankin sopimusneuvotteluja useamman suuren kansainvälisen kustantajan kanssa. On täysin mahdollista, että uusiin sopimuksiin ei heti päästä. Kun vanhat sopimukset päättyvät, menetetään pääsy kustantajien tuleviin artikkeleihin ja myös osaan vanhemmistakin. Sopimukseton tila voi jatkua pitkänkin aikaa. Tästä on viitteitä esimerkiksi Saksassa ja Ruotsissa.

Vaihtoehtoisia väyliä, jos lisenssisopimusta ei

ole

Mitä sitten voi tehdä, jos tutkimusartikkeli on maksumuurin takana eikä omalla organisaatiolla ole sen lukemiseen oikeuttavaa lisenssiä? Tätä varten on olemassa useita vaihtoehtoisia väyliä (alternative access), joita esitellään seuraavassa.

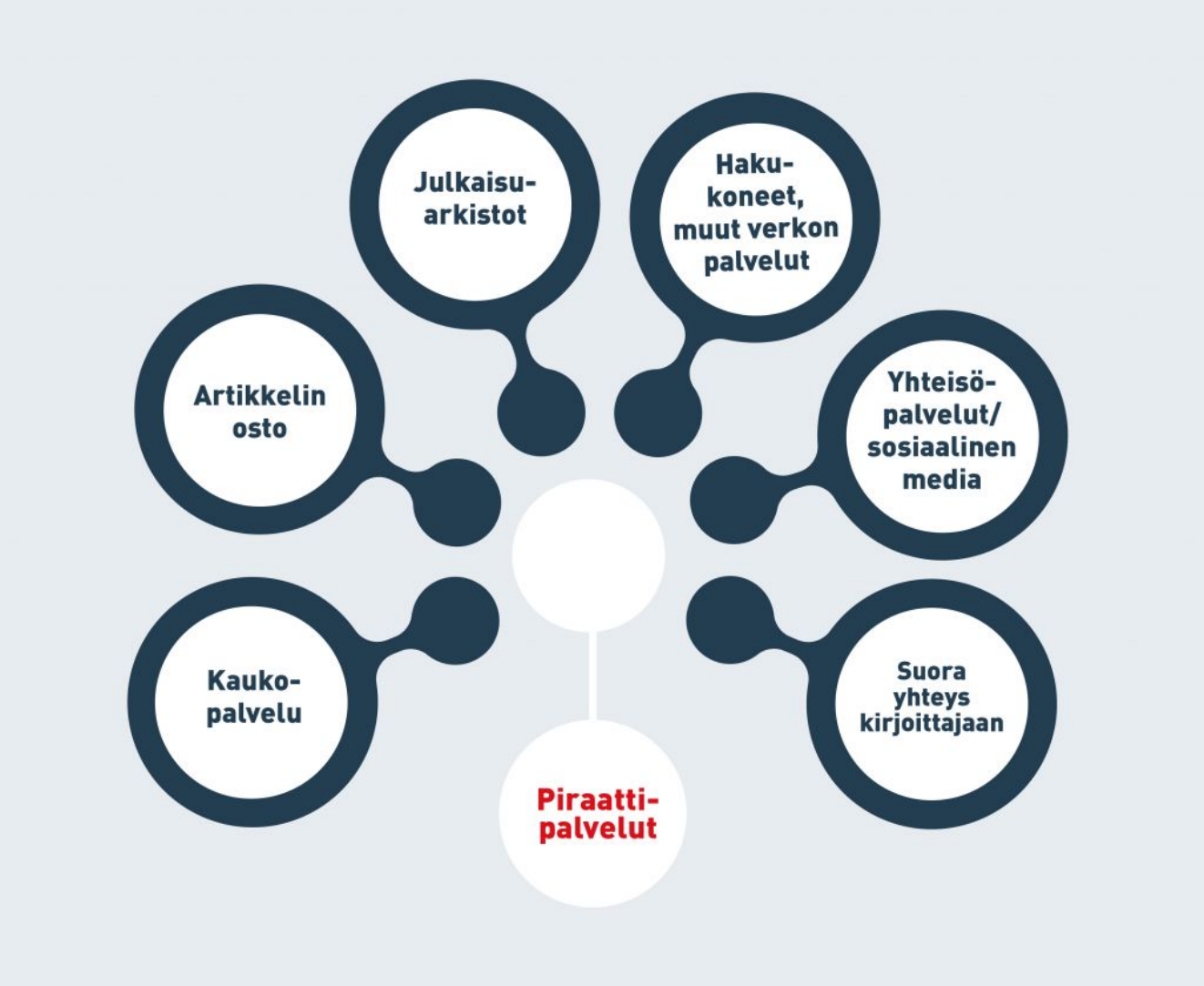

Kuvio 1. 6+(1) vaihtoehtoista tapaa löytää tutkimusartikkeli.

1. Julkaisuarkistot. Tutki löytyykö artikkeli tai sen jokin versio jostakin avoimesta julkaisuarkistosta. Esimerkiksi kopiot ammattikorkeakoulujen henkilöstön kirjoittamista julkaisuista rinnakkaistallennetaan Theseus-julkaisuarkistoon (theseus.fi) sen mukaan, miten kustantajat antavat myöten. Myös yliopistoilla, tutkimuslaitoksilla ja julkisen sektorin toimijoilla on vastaavia julkaisuarkistoja. Yleensä julkaisuarkistosta löytyvä artikkeli on ns. final draft -versio eli kustantajalle lähetetty vertaisarvioinnin läpikäynyt korjattu ja

lehteen hyväksytty versio, harvemmin kustantajan taittoasun mukainen versio. On olemassa myös tieteenalakohtaisia julkaisuarkistoja, yhtenä tunnettuna esimerkkinä ARXIV (arxiv.org), josta löytyy artikkeleita mm. matematiikan, fysiikan, tietojenkäsittelytieteen ja biologian aloilta.

2. Hakukoneet ja muut verkon palvelut. Hakukoneista perinteisin on tietenkin Google, mutta on olemassa myös muita vaihtoehtoja. Esimerkiksi Google Scholar (https://scholar.google.fi/), jonka hakutulokset rajautuvat tutkimustietoon ja joka löytää artikkeleita myös julkaisuarkistojen kätköistä. Julkaisuarkistojen sisältöjä maailmanlaajuisesti haravoivat myös BASE (https://scholar.google.fi/), CORE (https://scholar.google.fi/) ja OpenAIRE (https://explore.openaire.eu/search/find). Unpaywall (http://unpaywall.org/) ja Open Access Button (https://openaccessbutton.org/) ovat puolestaan Internet-selaimeen asennettavia lisäosia, jotka etsivät artikkeleista saatavilla olevia avoimia versioita.

3. Yhteisöpalvelut/sosiaalinen media. Sosiaalisen median perusvälineiden ohella tutkijoille on olemassa omia sosiaalisen median yhteisöpalveluita, kuten esimerkiksi ResearchGate (https://www.researchgate.net/) ja Academia.edu (https://www.researchgate.net). Näissä palveluissa on mahdollista jakaa ja lukea artikkeleita sekä verkostoitua esimerkiksi samasta tutkimusaiheesta kiinnostuneiden tutkijoiden kanssa. Palveluihin ei kuitenkaan saa tallentaa tiedelehdissä ilmestyneitä artikkeleita ilman kustantajan lupaa. Tieteellistä tutkimusta ja kommunikointia varten tutkijat voivat jakaa myös muita kuin omia artikkeleitaan sähköpostilla, jos lisenssisopimus sen sallii.

4. Kaukopalvelu. Voit pyytää artikkelia myös kirjaston kaukopalvelun kautta. Pyynnön voi tehdä joko sähköpostilla tai käymällä kirjastossa paikan päällä. Saapuvasta materiaalista peritään maksu lähettäjäkirjaston laskun mukaan.

5. Ota suora yhteys kirjoittajaan ja pyydä artikkelia. On mahdollista ottaa sähköpostitse yhteyttä suoraan artikkelin kirjoittajaan. Yleensä corresponding author ja hänen yhteystietonsa ovat näkyvissä artikkelin esikatselusivulla.

6. Artikkelin osto. Yksittäinen artikkeli on mahdollista ostaa tieteellisten lehtien omien verkkopalvelujen kautta. Tällöin maksetaan artikkelikohtainen hinta (pay-per-view), joka vaihtelee lehdittäin. Yleensä ostaminen tapahtuu luottokortin avulla ja artikkelin saa käyttöönsä heti.
(7.) Piraattipalvelut. Piraattipalvelut ovat vastaisku kustantajien hinnoittelupolitiikalle. Tällainen netissä toimiva sivusto on esimerkiksi Sci-Hub, jossa julkaistaan ilmaiseksi maksumuurin takana olevia tieteellisiä julkaisuja sekä raportteja tekijänoikeuksista välittämättä. Toinen vastaava palvelu on Library Genesis. Näitä molempia palveluja vastaan on nostettu useita oikeustoimia suurten kustantajien toimesta. Houkuttelevuudestaan huolimatta kyseisten palvelujen käyttö ei ole eettisesti suositeltava tapa etsiä avoimia artikkeleita.

Tutkimusartikkelien etsijällä tulee olla monenlaista tietämystä tiedonhaun erilaisista vaihtoehdoista sekä hyvät tiedon arviointitaidot. Hämmennystä voi aiheuttaa mm. se, että samasta artikkelista on tarjolla lukuisia eri versioita alkaen vertaisarvioimattomasta käsikirjoitusversiosta päätyen kustantajan taittoasun mukaiseen pdf-versioon. Lisäksi sama artikkeli tai jokin sen versio voi löytyä monesta eri paikasta. Tämä näkyy hyvin esimerkiksi Google Scholarin hakutuloksissa.

Tutkijoilta ja TKI-toimijoilta vaaditaan kekseliäisyyttä ja uusien toimintatapojen omaksumista, mutta tämän lisäksi tiedonhakuun kuluu yhä enemmän aikaa. Monimutkaistuva tutkimustiedon etsiminen estää tutkimuksen sujuvuutta ja tehokasta ajankäyttöä.

Artikkeleiden avoimuuden tulevaisuus

Tutkimusartikkeleita löytyy yhä enemmän vapaasti verkosta, vaikka merkittävä osa niistä onkin yhä maksumuurien takana. Avoimen tieteen vaatimusten myötä ovat yleistyneet myös lähtökohtaisesti avoimet, Open Access-tiedejulkaisut. Näitä julkaisuja ja niiden artikkeleja voi etsiä esimerkiksi DOAJ-palvelusta (Directory of Open Access Journals https://doaj.org/). Kotimaisia tiedelehtiä tarjoaa puolestaan Journal.fi-portaali (https://journal.fi/), josta löytyy jo monen keskeisen kotimaisen tiedelehden artikkelit. Edellä mainittuihin palveluihin päästäkseen lehden on täytettävä määritellyt laatukriteerit.

Avoin tiede ja tutkimus on osa eurooppalaista tutkimusstrategiaa ja sitä tulisi edistää myös Suomessa erillisellä rahoituksella. Avoimuus mahdollistaa sen, että artikkelit ovat kenen tahansa luettavissa ilman kirjatumista tai maksumuureja. Tämä helpottaa ja nopeuttaa tiedon leviämistä ja takaa esimerkiksi sen, että kaikki yritykset ja työelämän toimijat pääsevät kiinni uusimpaan tutkimustietoon.

Seliina Päällysaho
tutkimuspäällikkö, Seinäjoen ammattikorkeakoulu

Jaana Latvanen
informaatikko, Seinäjoen ammattikorkeakoulu